

Örök és tékozlók

A falujárók, akik préházakban, padlásokon vagy a kertek szélébe dobált népművészeti tárgyakat, eszközöket gyűjtenek, gyakran hallhatják az elutasító választ: mért nem jött hamarébb?! Épp vasárnap jártak itt, és elvittek mindent.

Arra a kérdésre, hogy kik voltak azok, akik megelőztek bennünket, megoszlanak a válaszok. De a sokféle magyarázat már a mai néprajzi, népművészeti gyűjtés jellegére, sokindokúságára is jellemző. Jellemző arra a társadalmi folyamatra, amely a mai gyűjtőmunkát meghatározza. Van e válaszok között szokatlan, ritka is. Például egy Szeged környéki faluban a lelkész kérte el az üveg szentképet. Ez a szokatlan. A Pestről lejött unokák bizony összeszidták az adakozó nagymamát, s biztos, ami biztos, összepakolták a padláson található rokkát, korszót, réz gyertyatartót, majolika lámpát, sőt az 1700-as évekből származó képes bibliát is. Ez a gyakori, mondhatni tipikus eset. Egyre többször hallhatja a gyűjtő az elutasítás indokát: a lányom, a menyem, az unokám már szemet vetett a képre, bútorra. Nekik tartogatom.

HELYTÖRTÉNET ÉS FALUMÚZEUMOK. PUSZTULÓ ÉRTÉKEK

A külföldi turisták érdeklődése, a városi értelmiségiek fokozódó gyűjtőszenvedélye mellett *elsősorban* az iskolai helytörténeti foglalkozások terelték a figyelmet a falusi néprajzi és népművészeti gyűjtésekre. Tanítók, tanárok odaadó, soha nem honorált munkával, iskolai kiállításokat hoztak létre. Ezek, a tantermek sarkában, hátsó falon berendezett kiállítások részben az iskolai oktatást szolgálják. A helytörténeti ismereteket gyarapítják. A cserői tanyai iskolában a rajztanítást, az ízlésnevelést segítik. A Ceglédről kijáró rajztanárnő nemcsak keresteti, hanem rajzoltatja is a gyerekekkel a tárgyakat. És a rajzszertárt szolgáló tanteremben gyarapodnak a szép eszközök, s karaktert, atmoszférát adnak a teremnek.

Van más szerepük is. Maroslele például aránylag új település, uradalmi cselédek lakták a fölzsabadulás előtt. Helyi művészetről, sőt valamire való értékesebb népművészeti leletről túlzás lenne itt beszélni, a hajdani szegénység nem birtokolt olyan bútort, korszót, ami később értéket képviselhetne. Mégis. A néhány évvel ezelőtt kezdeményezett iskolai gyűjtés, amit az akkori igazgató irányított, s a felesége folytat ma is, ma már egy miniatűr néprajzi gyűjtemény alapját alkotja. Főleg régi paraszti eszközök, köznapi használati tárgyak jól példázzák azt a technikai és társadalmi fejlődést, ami végbement a faluban az elmúlt harminc esztendőben. A tanító asszony azonban nem elégedett meg a tárgyak regisztrálásával. Népművészeti szakkönyveket szerzett be, kézimunkára tanítja a falu lányait, sőt a tágabb értelemben vett környék népművészete is érdekli. Főlkészültségére jellemző, hogy kapásból kiselőadást rögtönzött egy alkalommal a méltán híres makói bútorművéség és a kalotaszegi bútorok közti történelmi kapcsolatokról.

Láttam értékes iskolai gyűjteményt Göcsejben, és láttam a Jászságban. Az egyik alföldi faluban néhány esztendeje érdekes, ha nehezen is követhető ötlettel rukkolt ki az egyik pedagógus. Az iskola diákjai jóval több tárgyat gyűjtöttek be, mint amennyire az iskolának szüksége volt. A fölösleges, és többnyire sérült korszókat, rozsdás béklyókat, korhadtt faeszközöket ifjúsági könyvekre cserélte el néhány gyűjtővel, s ebből megalapozta az iskolai könyvtárt.

Ahol aztán a pedagógus értelmes segítőtársakra talált a falusi vagy a szövetkezeti vezetők között, ott az iskolai gyűjtemény megalapozója lett a helyi múzeumnak. Ezekben a rendszerint tanácsházán rögtönzött kis múzeumokban a falu történetére vonatkozó okiratok, céhládák, birtoklevelek kerülnek bemutatásra, a kör-

nyéken talált néprajzi tárgyakkal egyetemben. Ilyen kismúzeumra emlékszem például Jászfényszarun, ahol nemcsak K. tanár hozott létre az iskolában — a diákok segítségével — egy értékes gyűjteményt, hanem a falu népe is. Érdekességként említtem az itt kiállított jégsarkantyút, amely az ország egyéb tájain szinte ismeretlen, eddigi tapasztalataim szerint.

Nem szabad azonban leszűkítenünk ezt a társadalmi érdekű tevékenységet pusztán a falu körleteire. Jó néhány évvel ezelőtt véletlenül tanúja lehettem egy városi gyógyszerár-múzeum megalapozásának. Z. gyógyszerész, aki ellenőrizte a Kecskemét környéki patikákat, gyűjtögette össze a tégelyt, a mérleget, a pirulagépet, páratlan gyógyszerészeti könyvritkaságot — nem a maga, hanem egy olyan köztulajdonban levő gyűjtemény, múzeum részére, ami akkor még nem is létezett, aminek helyisége sem volt. Mintha úgy hallottam volna, hogy ez az egyéni kezdeményezésre indított gyűjtés ma már múzeumrangra emelkedett. A televíziós városvetélkedőn állítólag Kecskemét büszkeségeként emlegették a gyűjteményt.

Ezek kiragadott példák, s mások minden bizonnyal sokkal többet tudnak ezekről. A tény azonban az, hogy az országban nagyon sok a kihasználatlan erő, a magánkezdeményezés, amelynek értelme, haszna a közösség, a társadalom érdeke és haszna is. Szomorú tapasztalatom, hogy a hivatalos szervek csak ritkán támogatják, segítik ezeket a kezdeményezéseket. Pedig egyetlen fogékony, értelmes tanácsi vezető roppant sokat tehet faluja, járása értékeinek megmentéséért. Nemrég jártam Zala faluban, ahol is nem kis büszkeséggel kalauzoltak a Zichy-kastélyba, amelyben a művész néhány képét s keleti gyűjteményét őrzik. Ezt az értékes anyagot a falu kommunista párttitkára mentette meg az enyészettől és a szétszóródástól, 1946-ban. Mégpedig karhatalom segítségével. Arra sajnos nincs ma lehetősége, hogy a falu műemlék értékű parasztházait megmentse, lévén nyugdíjas. Csak kétségbeesetten mutatta meg a beomló, elhagyott, ritka szép parasztházat, s kérte W. grafikust, hogy ő beszélje rá a tulajdonost, renováltassa az épületet. — Lakjék benne az úr — mutatott az asszony kedvesen a szabad kéményes tűzhelyre. — Fil-léréként odaadom, még alkudni is lehet. — Joggal merül föl a kérdés, mi lett volna, ha a többször reprodukált, szakkönyvekből is ismert házat megveszi valamely intézmény, s a kastélymúzeum mellé egy parasztmúzeumot is berendeznek Zalában? Míndezek azonban késői kesergések. A pápai művész, műtörténész Heilner László megkapó kiállítást rendezett abból az anyagból, amely a népi barokk építészeti remekeit örökíti meg. Keresve az ő útjait, magam is eljutottam balatoni felvidéken beomló borpincékhez, szőlőhegyen épült ritka szép emeletes parasztházhoz, amelynek beszakadt tornácáról a Balaton táruktól elém, s odalátszóttak Szigliget romjai. Egy szerencsétlen szőlőtagosítási rendelet elpusztította az egész hegyoldalt, tőkét, házat egyaránt. Vajon mennyit ment meg ezekből az eléggé nem dicsérhető „városi hóbot”, amikor műtermet, nyaralót csinál az elhanyagolt épületekből? Igaz, született nemrég egy minisztertanácsi határozat, amely előírja a paraszti műemlékek megmentését. De hogyan hagyhatta az ottani lakos, az állam ottani funkcionáriusa, hogy kótyavetyélődjön el az ő falujának, kisvárosának eme értéke? A szeme előtt? Lehet-e még falusi-városi ellentétről, népi-urbánus vitáról beszélni, amikor a városi ember menti meg a nép történeti értékeit, ott keresve hétvégi menedéket az egyre elviselhetetlenebbé váló benzingőzös civilizáció elől? Az értékek megmentéséhez nemcsak miniszteri rendelet kell, ember is, szemlélet is, amely jól hajtja végre az utasítást.

A falusi tanácsok, szövetkezetek, közös gazdaságok tehetnek a legtöbbet szűkebb hazájuk értékeinek megmentéséért. Még az is jobb, ha csárdát rendeznek be ezekben az épületekben. Lajosmizse mellett tanyamúzeumot hoztak létre, mellette vendéglőt. És az már külön téma, hogy a lajosi tanyavilágban élő Sz. faragó népművész szobrait is megvette a tanács, műve látható a mizsei tanáczházán. A réginek és az újnak megmentése közös földadat. Ismét más téma, hogy országszerte sok szakember foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Kitűnő muzeológusok, néprajzok. Mentési munkájuk akadályja a pénzhány. Még inkább a közöny, a meg nem értés. Sok számárságra van pénz ugyanis szerte e hazában; okosabb befektetéssel,

a társadalmi erők jobb igénybevételével sokra lehetne menni még most is... amíg nem késő.

MAGÁNGYŰJTŐK, MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK FALUN ÉS VÁROSON

A közgyűjtemények önzetlen gyarapítói mellett sok a magángyűjtő nemcsak városban, hanem faluban is. Azok a „privilegiumok”, amiket a múltban földbirtokosok, gyárosok, bankárok vagy legfőljebb iparosdinasztiaiak (A Stornók) gyakorolhattak, ma már a törekvő és értő ember számára — bizonyos keretek között — elérhető műgyűjtés ügyben. Kivált népművészeti vonatkozásban.

A népművészet megbecsülése nem mai keletű, de eredetileg művészi, írói körökben volt csak honos. Az urbánus Babits Mihály népművészeti tárgyakkal vette körül magát. Bálint Endrétől Würtz Ádámgig terjed a népművészetet megbecsülők névsora. Vagy kezdjem az A-nál? Anna Margitnál? Folytassam a kecskeméti Bozsó Jánossal és fejezzem be a szekszárdi Steig Istvánnal, a keramikusművész gyűjtővel? A népművészet országos ügy, nemcsak bizonyos irányzatok, érdekkörök táplálkoznak belőle, hanem az egész magyar s mondhatni az egész európai kultúra. Vannak tétova kísérletek, hogy a magyar népművészetet denunciólják, ezek a nem is oly tétova kísérletezők azonban elfelejtik, hogy a néphez kötődés, a népművészethez ragaszkodás nem azonos a narodnyikizmussal. Sőt nagyon is az urbanizálás folyamatának a kísérőjelensége. A szocialista kulturális átalakulás csak a népművészetre épülhet. Csak ennek alapján képzelhető el radikális szakítás a nyárspolgári, kommersz, kapitalista giccskultúrával. Ez a szakítás még nem következett be. Sőt!

A gyűjtés általában, s kivált a népművészeti tárgyak gyűjtése, az általános műveltség emelkedésének egyik szerény jelzője, de egyben előmozdítója is. Sajnos, az általános műveltség, kivált a közízlés emelkedéséről is csak a szerény jelzőt alkalmazva szólhatunk. A népművészeti gyűjtés előbb-utóbb széles körű tájékozódást igényel, amit a ponyvabestseller, a filmbestseller, az operettbestseller soha. Szellemi aktivitást követel, amit a passzív szórakozások nem kívánnak meg. A magángyűjtő lassan-lassan eligazodik motívumrendszerekben, ma már ismeretlen rendeltetésű tárgyak használati módját deríti föl, hutaüvegekkel, parasztbútorokkal és stílusirányzatokkal, más népek művészetével, múltjával éppen úgy foglalkozhat, mint szociográfiával. A maroslelei ezermester-lakatos műgyűjtő minden bizonynyal a környéken föllelhető cserepekkel, petróleumlámpákkal, rossz tiktak órákkal kezdte. A fazekas a mázas edényektől eljutott az üveg és a porcelán ritkaságok gyűjtéséig. Nagyfokú hozzáértését, szaktudását még Maroslelén sem adják ingyen.

A decsi hegyekben érdekes népművészeti gyűjteményekre lehet bukkanni. A Sárköz „fővárosa” az elsők között került a gyűjtők érdeklődésébe. A népművészeti háziipar föllendülése (ötszázánál többen dolgoznak Decsen szövetkezetben) a decsi múzeumházat eredményezte. A látogató nézheti a régi paraszti szobabelsőt, s vásárolhatja az új hímzett blúzt, hímes tojást. A faluban már alig van begyűjtendő tárgy. A friss szellemű decsi lakos fölvitte szekrényét, sarokpadját, tékáját, rokkáját a szőlőhegyre, s az L alakú présházban rendezte be magának azt a parasztszobát, amit hajdan a faluban lakott. Ehhez a berendezéshez már ragaszkodik, nem adja el. Félő azonban, hogy későn ébredt rá saját értékeire. Vajon hány présház tudnak berendezni a decsi szőlőhegyen a megmaradt darabokból? Mert bármennyire is lelkesedem a népművészeti tárgyak gyűjtéséért, a legszebb mégiscsak az lenne, ha eredeti környezetükben is megőrizne abból valamit a falusi, tanyai lakosság.

A falusi hagyományörzésnek is vannak ritka szép példái. Tura vagy Hévízgyörk táján akadtam egy ősi típusú parasztházra — évekkkel ezelőtt —, amelyben a szabad kéményes tűzhely mellett a tisztaszobában régimódi petróleumlámpa függött (ahogyan Pesten szokás: belévezetett villannyal), és ha nem is festett-faragott, de stílusos parasztbútorokkal berendezve. A falakon pedig legalább száz parasz-

tányér. Az öregek akkor még minden darabhoz ragaszkodtak. Nem tudom, mi lett a sorsa a háznak, a szép gyűjteménynek. Együtt van-e még? Mindenesetre ott volt az alap egy falusi múzeum megteremtéséhez; ha egyetlenegy értő ember akadt a tanácsban, aki fölfigyelt erre a ritka szép házra, kispénzen meg tudta váltani a falu önbecsülésének bizonyítékát.

Arra a kérdésre, kik gyűjtöttek előttünk, egyre gyakoribb a válasz: az unokák. Egyetemista, orvos, mérnök, pesti munkásunokák. Bennük alakult a múlt-hoz kötődés egészséges ösztöne, a népi és magyar múlt vállalása, még akkor is, ha szegényes is az, ami rozzant rokkákban vagy disztelen kotyogó korszokban is manifesztálódik. Annak a közösségnek és múltjának megtagadása, amiben élünk, csak lelkileg sérült, jellemileg megbízhatatlan emberek magatartása, ettől az ember-típustól óvakodnia kellene a közösségnek, az országnak, a társadalmi rendnek, a politikai pártnak is, mert jellemgyöngesége az árulás legkülönfélébb változataira képes. A fiatalok nagyanyai eszközökhöz kötődése, tudom, még nem mindig ilyen elvi természetű, néha csak hobbi, át nem élt divat, szokás, de olyan divat és olyan szokás, amely könnyen nyerhet tartalmat, elmélyülhet érzelmileg és erkölcsi-politikai értékévé válhat.

Nem tudom megítélni, hogy ezek a tendenciák általánosak-e vagy sem. De azt igen, hogy ezeket a tendenciákat kellene tudatosítani társadalmi megbecsüléssel, sajtó-, rádió-, televíziópropagandával. Sajnos, propagandagépezetünk egyelőre inkább csak rombolni tud e cikk által érintett kérdésekben, s kevésbé jótékonyan építeni az emberi tudat műveltté, szocialistává, néphez hűvé formálásában.

ÜZLET ÉS NÉPMŰVÉSZET

A népművészeti tárgyak gyűjtésének fontos serkentője a kereskedelem. Ide futnak be különben nehezen földeríthető tárgyak, a „fölhajtóknak” van biztos bázisuk. A műkereskedőkről sokféle és ellentétes vélemény alakult ki. Kétségtelen, hogy mint semmiben, ebben sem lehet általánosítani. Közönséges, harácsoló kufártól az értő, lelkiismeretes, szakmáját szerető és szakmailag kitűnő kereskedőig mindenféle típussal találkozhatunk. A legértékesebbje művészettörténeti fölkészültséggel rendelkezik, kockázatos befektetésekre is vállalkozik az értékmentés érdekében. Biztos enyészetre ítélt kincseket tud fölhajtani, fölismerni, megmenteni. Áraik is méltányosak, nem akarnak egyetlen parasztagyon meggazdagodni.

Van azonban a foglalkozásnak másik típusa is. Ezek mérhetetlen felárral adnak túl dolgaikon, és csak azt gyűjtik, ami kurrens, jól szállítható — külföldre is. Egy szép tékáért, bármi értékes legyen is az, a kisujjukat se mozdítják. Nekik már nem éri meg a legkisebb törődést sem. Régen multimilliomosok. És tökéletesen mindegy nekik, hogy melltartót vagy habáncancsót árulnak-e.

A szökröny, a menyasszonyi láda, a kecskelábú asztal addig érdekelte őket, amíg viszonylag könnyebben lehetett külföldre szállítani. Mert a jó pénzt a külföldi hozta nekik.

ÉRTÉKPOCSÉKOLÁS. KÜLFÖLDRE SÍBOLÁS

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a muzeális értékek külföldre csempészése, vagy akár hivatalos úton való kijuttatása a múlté. Lehet, hogy egy elefánt nagyságú szobabútort ma már nem lehet egyszerű úton kiküldeni, kivinni az országból. Több példát is tudok, amikor az illetékesek megtagadták a kiszállítási engedélyt. De mást igen.

Tavaly láttam a Baross téren egy külföldi rendszámú kombigépkocsit, dugig kakukkos és egyéb ingaórával. Biztosan nem a magyar skanzeneknek szállította. Tudom jól, hogy a paraszttóra nem különösebb érték mint egyedi darab. De ilyen méretű külföldre kerülése (évente 2—3000 darab) azt jelenti, hogy néhány év

múlva (már ma is) csak pár száz marad meg belőle. A legszebb rokkák, szökrönyök, ládák, bokályok ezrei vándoroltak külföldre. Egy időben a bizományi áruházak tele voltak ezüst parasztpitykével. Ma már egyetlen darab sincs belőlük sehol. Külföldön évtizede divat az alföldi paraszt mellénygombja. Csak itthon szígyenli a tökféjű, rosszul tájékozott, paraszttól és magyartól viszolygó sznob. Tény, hogy a kereskedelem is, az illetékesek is túrték jó sokáig ezt az értékcsempeszt. Képtelenség volt az a rendelet, hogy 150 évesnek kell lennie egy tárgynak, hogy az védett legyen. Nyilvánvaló, hogy egy 1960-ban 140 éves műtárgy ma már 154 éves lenne. Olyan nagy volt ez ügyben a közöny, hogy például egy grafikus barátom, aki véletlen tanúja volt annak, hogy a Szent István körüti bizományiban megvásárolt ikont másnap kétszeres áron az Ecserin adtak el egy külföldinek, képtelen volt elérni, hogy az ügyet az újságokban megszelleztessék.

Tragikomikus szemlélettel lehet találkozni e tekintetben. Egy Maros táji faluban üvegre festett ikonokat gyűjtött egy szegedi lakos a közelmúltban. A sorozat, ha jól tudom, 24 bibliai jelenetet ábrázol, s a teljesre pályázott a gyűjtő. A faluban élő pedagógus leteremtette, mintegy a parasztnak védelmében. Tudni kell azt ehhez a történelhez, hogy a faluból több száz ilyen üvegfestményt vittek el külföldi gépkocsikon, ugyanennek a pedagógusnak a szeme láttára. Ez nem fáj neki, ehhez nem volt egyetlen tiltakozó szava sem. Azt is hozzá kell tenni, hogy eleinte fillérekért adták a képeket. Csak ettől a szegedi gyűjtőtől kérték meg borsosan az árát.

ZÁRSZÓ ÉS REMÉNYKEDÉS

A pesti cserépkályhás kisiparos, aki évtizedek óta kályharestaurátor is, egy-két évvel ezelőtt szinte társadalmi munkában, tizenhat muzeális értékű biedermeier és barokk kályhát kapart össze épülettörmelékek, kastélyt renováló kőművesek által hátrahagyott sít alól. Munkája egy telet vett igénybe, olykor napokig tartott, amíg egy cseréptöredéket össze tudott illeszteni egy másikkal, s a több kályha törmelékéből egy teljes kályhát össze tudott rakni. Ez a kályhás mester mondta, hogy szívesen bajlódott, mert megmentett valamit „az évszázadok óta csak fosztogatott szegény kicsi országnak”.

Jól tudom, hogy ilyen „saját hazám, legyek jó gazdája” szemléletet, ilyen magas rangú, emelkedett, közösség iránti odaadást, nagyvonalúságot manapság még nem lehet mindenkitől elvárni. De mégis ez lenne az az erkölcsi-közösségi norma, ez az országhoz, múlthoz kötődés, amihez igazodnunk kellene. Anélkül, hogy megfeleledkeznénk arról: az értelmes önzés, a kulturáltabb, kereskedői ösztön is több haszonnal jár a társadalom, a közösség számára, mint a tékozló cinizmus, mert ez azt jelenti, értékeink nem vesznek el véglegesen számunkra, utódaink számára.

De miért ne lehetne a főlsszabadulás harmincadik esztendejében közösségi érdekre, magyar társadalmi érdekre, erkölcsre hivatkozni, népművészetünk, országos értékeink megbecsülésekor? Miért ne lehetne szocialista erkölcsi normákat állítani hivatalos intézmények és magánkereskedők vagy magángyűjtők elé értékeink megmentése érdekében? Miért kell túrni, hogy a tisztességes törekvéseket, amelyek sem az emberi, sem a szocialista normákat nem sértik, sőt azoknak szellemében bontakoznak ki, mindenféle jelszavakkal denunciólják? A népművészeti gyűjtést például a nacionalizmus valóban pestises jelenségével azonosítják?

Az írástudók felelőssége, hogy ne engedjenek vissza a múltból egyetlen káros, fertőző jelenséget se. De felelőségükhöz tartozik az egészséges törekvések fölismérése, támogatása, s ha kell, helyes tartalommal való feltöltése. Ilyen jelenség a műgyűjtés, a népművészet megbecsülése is. Lehet bírálni tévútjait, de elsősorban egészséges törekvéseit kell támogatni, sajtónak, rádiónak, televízióknak egyaránt.

Hogyan értem ezt? Kérem, nézzék meg egyszer, hogy ócska, antiszocialista szellemű, művészietlen amerikai operett mekkora propagandát kap az említett fórumokban, és mekkora hírverést egy népművészeti esemény?